

Archeologický výzkum města Čistá – vyhodnocení archeologického potenciálu zaniklého hornického města Čistá

Filip Prekop, Národní památkový ústav, odborné pracoviště v Lokti

Úvod

Zaniklé město Čistá dnes připomínají naučné cedule a kamenný pomníček v blízkosti křižovatký silnic, kterou nalezneme 4,5 km západně od středu obce Krásno. V průběhu roku 2014 došlo k prvnímu odbornému archeologickému vyhodnocení pozůstatků tohoto kdysi královského horního města Čistá, jehož historie sahá do středověku. Iniciátorem výzkumu byl Národní památkový ústav, který řeší otázku, zda by bylo možné území bývalého města považovat za archeologickou kulturní památku (Prekop 2014).

Cíle výzkumu

Archeologický výzkum se soustředil na systematickou sumarizaci hmotných dokladů osídlení a jejich posouzení. Psané historii města Čistá se věnuje již několik publikací. Cenný uměleckohistorický rozbor města přinesl především Anton Gnirs v první polovině 20. století (Gnirs 1927). Nejpodrobněji se jím pravděpodobně doposud věnoval Vlasák (1990). Velmi přehledně shrnuje poznání města a související prameny ve svém obsáhlém cyklu Kuča (1999). Další důležité informace o posledních fází existence města a okolnostech jeho zániku se věnuje publikace Tomička (2006). Nejnověji je Čistá věnována kapitola v publikaci Prokopa a Smoly (2014).

Dosavadní poznání

Dnešní podoba okolí vznikla zplanýrováním posledních torz budov, které přečkaly odsun svých původních majitelů i útočné vojenské cvičení československé armády v zimě 1948–1949. Konečná likvidace města nastala nejpozději do r. 1954, kdy dochází k opuštění vojenského prostoru Prameny, jehož bylo území Čistá součástí (Vlasák 1990). Naopak nejstarší písemné prameny o existenci osady Lauterbach (historický název Čisté) sahají do 14. století a souvisejí s dobýváním cínu ve Slavkovském lese. Podobu osady v této době neznáme.

Těžba nabývá nejvyšší intenzity na počátku 16. století za vlády Pluhů z Rabštejna sídlících v Bečově nad Teplou. Po konfiskaci Ferdinandem I. bylo město v r. 1551 prohlášeno za královské, přičemž mu bylo uděleno několik výsad. Koncem 16. století již ale těžba upadá. V průběhu 17. století nastává odliv obyvatelstva převážně z důvodů snahy o rekatolizaci protestantského obyvatelstva. V roce 1671 je zahájena katolická duchovní správa. V roce 1772 zasahuje město ničivý požár. Po něm je přistoupeno k výstavbě nového kostela a dalších veřejných budov. Výnosnost blízkých cínových dolů postupně slábá, až byla v roce 1825 zcela ukončena. Největšího počtu obyvatel dosáhlo město v druhé polovině 19. století, kdy zde žilo přes 2000 obyvatel (Prekop et Smola 2014). V roce 1870 byl součástí města farní chrám Archanděla Michaela, městský hřbitov, škola, fara, pivovar, tři mlýny a konaly se zde výroční dobytčí trhy (Vlasák 1990).

Metoda průzkumu

Archeologický výzkum probíhal v několika rovinách. Došlo ke shromáždění a shrnutí historických vyobrazení města, stejně jako dostupných písemných pramenů. Prvním krokem samotného průzkumu intravilánu bylo pořízení podrobného výškového modelu současného terénu. Bylo využito především dat leteckého laserového snímování 5. generace, které poskytl Český úřad zeměměřický a katastrální. Mapa umožnila především odlišení jasných mladších devastačních zásahů od přeživších reliktvů města. Těmi byly především ulice nebo prvky vodního hospodářství. Dále následoval systematický povrchový průzkum, který zpřesňoval a doplňoval nalezené historické relikty, které byly dokumentovány a prostorově zaměřeny pomocí GPS. Poslední etapou odborných prací byl cílený archeologický odkryv v plochách největších porušení. Soustředili jsme se na místo

▲ Objekt č. 18, pravděpodobně součást kanalizace či vodovodu města.

▲ Sonda č. 4 odhalující jihozápadní nároží obvodového zdiva farního kostela. Obě fotografie Filip Prekop.

předpokládaného výskytu kostela, kterému v ploše neodpovídal žádný povrchově pozorovatelný relikt. Druhým místem bylo vyhodnocení dochování pozůstatků města v ploše silážní jámy, která byla vyhloubena v prostoru jižní fronty náměstí, někdy v 2. polovině 20. století.

Výsledky povrchového průzkumu

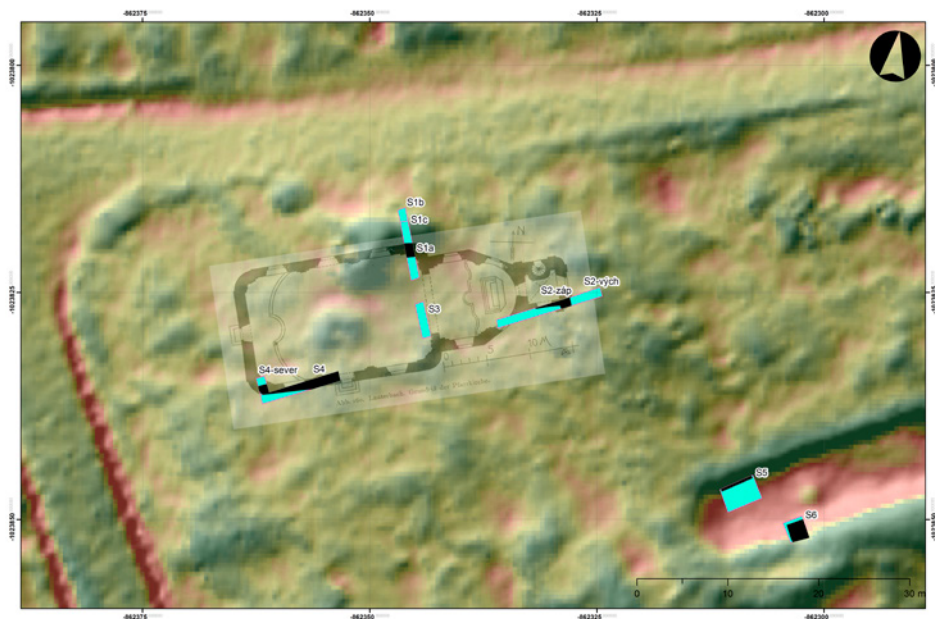
Během povrchového průzkumu města bylo zaznamenáno 176 zajímavých situací nebo nálezů. Nejhodnotnější skupinou byly stabilní sklepní prostory jinak zaniklých budov, kterých bylo objeveno 19. Je pravděpodobné, že jich bude více, ale nedochovaly se přístupné vstupy. Pravidelných terénních sníženin, které jsou s největší pravděpodobností pozůstatky propadlých sklepů, bylo nalezeno 60. Jasných navršenin stavební suti bylo identifikováno 6. Pozůstatků konstrukcí, zídek, nádrží a hodnotných kamenických prvků (například nadpraží nebo ostění okenních a dveřních otvorů) bylo nalezeno 54. Situací s povrchově se vyskytujícími movitými nálezy bylo 12. Mezi ně počítáme na povrchu pozorovatelné předměty

denní potřeby, jako byly fragmenty talířů, mís nebo ručního nářadí apod. Všechny objevené zajímavé situace pokrývali téměř souvisle celou plochu dříve zastavěné části obce.

Specifickou kategorií pozůstatků města byla kulturní zeleň, kterou zde lze dodnes rozeznat, přestože na většině plochy zaniklé obce dnes převažují náletové dřeviny. Dominantní je především kaštanová alej při silnici 208, která tvořila severní okraj náměstí. Viditelná část původní výsadby je také alej jasanu ztepilého v severní části města nebo skupina javorů klenů při vstupu do hřbitova. Patrné byly také zbytky okrasných keřů v parcích – šerík obecný a stromů dubu letního nebo břízy bělokoré. Zajímavými byly také nálezy jedinců lípy malolisté a velkolisté, douglasky tisolisté, modřinu opadavého nebo buku lesního (podrobněji viz dendrologický posudek, Gazdová in: Prekop 2014).

Archeologický odkryv

Archeologické sondy cílily na místo, kde stával farní kostel zasvěcený Archandělu Michaelu,

▲ Poloha kostela v Čistě určená prostřednictvím archeologických sond. Podklad tvoří lokální výškový model (zeleně jsou značeny vyvýšeniny, červeně prohlubně). Půdorys kostela podle A. Gnirse (1927).

keré však na povrchu nevykazovalo žádné stopy po jeho dřívější přítomnosti. Dvojice sond byla také situována do hran silážní jámy v místech předchozího výskytu průčelí budov na jižní straně náměstí. Cílem archeologického průzkumu bylo zjistit, zda se v uvedených plochách nacházejí nějaké nedotčené pozůstatky minulých budov nebo byly cílenou demolicí zcela odstraněny a plochu je bezpředmětné chránit. Ukázalo se, že v obou případech se potvrdily předpoklady o výskytu archeologických nálezů i celých situacích a je nutné s nimi počítat jako s potenciální součástí území budoucí archeologické kulturní památky, která by měla být ušetřena hospodářských terénních zásahů.

Z kostela byly zachyceny zbytky interiérové dlažby. Hlavní loď byla dlážděna trachytovými velkoformátovými deskami. Podlahu přistavěné věže tvořila jednoduchá cihlová dlažba, která byla později překryta keramickou dlažbou. Představu o založení kostela máme díky prohloubení sondy vně severní zdi kostela. Ta odhalila základový

výkop obvodového zdiva. Výkop byl téměř v celé výšce profilu zahlouben do soudržné žlutohnědé vrstvy vztráleného podloží. Překvapením byla absence pozůstatků pohřbívání, které by se zde měly nacházet, jako doklad přítomnosti staršího kostela, jak uvádí Kuča (1999). Absence dokladů pohřbívání byla obdobná i v dalších sondách v blízkosti kostela.

Odkryv při jižní stěně silážní jámy odhalil severozápadní nároží suterénního prostoru, který byl vyplněn materiálem ze zříceného zaklenutí prostoru. Severní stěna jámy naopak odhalila porušení dlažby náměstí z drobných valounků severně před jižní řadovou zástavbou při náměstí.

Závěry

Celkově lze konstatovat, že výzkumem bylo doloženo, že ani cílená plošná likvidace sídla není absolutní. Plochy doložených historických sídel zaniklých v souvislosti s odsunem německého obyvatelstva je proto nutné považovat za místa s výskytem hojných archeologických nálezů. Bohužel, jsou to dnes často místa vystavena

amatérskému hledání „pokladů“ a jsou stále velmi opomíjena odbornou veřejností. V případě města Čistá výzkum přinesl především prvotní sumarizaci vyskytujících se archeologických nálezů a situací. Dozvěděli jsme se, že míra dochování kulturních reliktnů je vysoká a pestrá. Překvapením je stupeň dochování kulturní zeleně, která je dnes nejmarkantnějším pojítkem historických vyobrazení města se současným stavem. Hojný počet dochovaných sklepů, stejně jako doklad zbytků kostela dává šanci vzniku vhodné studie prezentace města veřejnosti, která by jistě byla zajímavým prostředníkem při vyrovnání se nejmladšími a stále ještě dosti tabuizovanými událostmi nejmladších dějin oblasti.

Trvající otázky

Z vědeckého úhlu pohledu výzkum přinesl také další otázky. Především je to absence dokladů staršího než raně novověkého osídlení plochy náměstí. Potvrzuje se tak konstatování literatury, že nejstarší část obce byla v západní části a náměstí vzniklo později (Vlasák 1990, Kuča 1999). Ulicový charakter obce s excentrickým náměstím na východní straně představuje také 1. vojenské mapování, které vystihuje stav města před požárem 1772. I zde je však vyobrazena sakrální stavba v západní části náměstí. Tu v archeologickém odkryvu postrádáme, přestože měla existovat na stejném místě jako následující barokní

novostavba. Její existenci nemůžeme zcela vyloučit, především pro velmi malý plošný rozsah archeologicky zkoumaného území zaměřeného na bezprostřední okolí kostela Archanděla Michaela. Je zajímavé, že výzkum nezachytil žádné možné pozůstatky pohřbívání v blízkosti kostela a je tedy možné, že v nejstarší fázi osídlení se v Čisté nepohřbívalo (mohlo se tak dít v blízkém Vranově). Pohřbívání a vznik farního kostela tak mohl souviset až se stavbou náměstí a již od počátku se pak počítalo s pohřbíváním na okraji intravilánu. Tuto otázku jako mnoho dalších, však musíme ponechat na další odborné práce. Doufejme, že představený výzkum bude pobídkou k jejich uskutečnění. ■

Literatura:

- Gnirs A. (1927): Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in den Bezirk Elbogen. Praha.
- Kuča, K. 1999: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku. 1. díl A-G. Libri, Praha, 874 pp.
- Prekop F. (2014): Vyhodnocení archeologického potenciálu města Čistá, nálezová zpráva č. j. 342/87793/2014. – Ms., 70 pp. [Depon in: Archiv NPÚ ú. o. p. v Lokti].
- Prokop V. et Smola L. (2014): Sokolovsko. Umění, památky a umělci do roku 1945. Azus, Březová, 878 pp.
- Tomíček R. (2006): Historie Vojenského újezdu Prameny aneb Chlapci z Opíčích hor. Krajské muzeum v Sokolově, Sokolov, 181 pp.
- Vlasák V. (1990): Dějiny města Čistá. Zpravodaj KPOM v Sokolově 3/90: 62–69, 79.

KRÁTKÉ ZPRÁVY

■ **V roce 2014 probíhaly na celém území** Karlovarského kraje práce zaměřené na omezení výskytu invazivního boševníku velkolepého. Opatření spočívala v mechanické a chemické likvidaci rostlin v době, kdy boševník kvetl nebo ještě neměl zralá semena – a zabránilo se tak jeho vysemenění. Ničení boševníku proběhlo na téměř 8000 předem vymapovaných místech výskytu, které celkově pokrývaly území o celkové ploše přibližně 5000 ha. V roce 2015 se budou likvidační práce ještě opakovat s cílem snížit rozsah výskytu boševníku velkolepého v Karlovarském kraji o více jak 70 %.

■ **V závěru loňského roku 2014** vydal Karlovarský kraj další 2 populárně odborné publikace zaměřené na zdejší přírodní hodnoty. Jsou to Památné stromy

Karlovarského kraje od Jaroslava Michálka ve 2. aktualizovaném vydání, neboť to z roku 2008 je již rozebrané, a dále pak Obojživelníci a plazi Karlovarského kraje od autorů Jana Matějů, Víta Zavadila, Přemysla Tájka, Radky Musilové a Vladimíra Melichara. Obě publikace si zájemci mohou vyzvednout zdarma na Krajském úřadě.

■ **Hnízdění orla křiklavého** (*Aquila pomarina*) ve Slavkovském lese v roce 2014 bylo, stejně jako vloni, neúspěšné. Mladý orel byl nalezen 2. září mrtvý na okraji komunikace poblíž Mnichova, evidentně po kolizi s automobilem. Zda se opravdu jednalo o mládě, které bylo vyvedeno z hnízda v blízkém okolí, snad prozradí genetická analýza odebraného vzorku.